

ВИКОНАННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПРОКАТУ

FULFILMENT OF MONETARY OBLIGATIONS UNDER A CONTRACT OF HIRE

Мудрий О.А., аспірант кафедри цивільного права та процесу

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено питання щодо цивільно-правового регулювання грошових зобов'язань за договором прокату та їх виконання. Звернута увага на те, що для договору прокату, зважаючи на його споживчий характер і належність до договорів приєднання, плата за користування речю завжди визначається при укладенні договору на основі тарифів наймодавця. Зазначено, що за загальним правилом, у відносинах прокату тарифи встановлюються за одну добу користування речю, а щодо окремих предметів прокату – за одну годину (годинний тариф). Висловлено критичну позицію щодо можливості встановлення тарифів за інші, більш тривалі, одиниці часу (наприклад, за місяць). Особливістю договору прокату у відношенні плати за прокат речі є виключно грошовий характер такої плати, у зв'язку з чим даний договір завжди передбачає виникнення грошового зобов'язання наймача із внесення цієї плати. Звернута увага на існуючу на даний час практику встановлення диференційованих тарифів залежно від строку користування предметом прокату. У зв'язку з цим запропоновано зміни до законодавства, які би регулювали правові наслідки односторонньої відмови наймача від договору прокату у разі встановлення диференційованих тарифів за прокат. Звернута увага на неприпустимість встановлення у договорах прокату за участю наймачів-фізичних осіб еквіваленту розміру плати за прокат в іноземній валюті, у зв'язку з чим запропоновано відповідні зміни до законодавства. Зазначено, що для розрахунків за прокат речі застосовуються загальні підходи щодо можливості їх здійснення як у готівковій, так і в безготівковій формах. Проте звернута увага на необхідність враховувати в даному випадку закріплені законодавством обмеження щодо граничних розмірів готівкових розрахунків. У статті також аналізуються проблемні питання щодо порядку внесення наймачем плати за прокат, у зв'язку з чим вказується на недостатньо ефективне регулювання цього питання у чинному законодавстві. Виходячи з цього запропоновано зміни до Правил побутового обслуговування населення, які дозволять більш чітко врегулювати порядок внесення наймачем плати за прокат речі.

Ключові слова: договір прокату, наймач, наймодавець, грошове зобов'язання, плата за прокат, тариф.

The article examines the issue of civil law regulation of monetary obligations under a contract of hire and their fulfillment. Attention is drawn to the fact that for the contract of hire, taking into account its consumer nature and belonging to the contracts of adhesion, the fee for the use of the good is always determined when concluding the contract based on the lessor's tariffs. It is noted that, as a general rule, in hiring relations, tariffs are set for one day of use of the good, and for individual hiring items – for one hour (hourly tariff). A critical position was expressed regarding the possibility of setting tariffs for other, longer time units (for example, for a month). The peculiarity of the contract of hire in relation to the payment for the use of the good is the exclusively monetary nature of such payment, in connection with which this contract always provides for the emergence of a monetary obligation of the lessee to pay this fee. Attention is drawn to the currently existing practice of establishing differentiated tariffs depending on the period of use of the hiring good. In this regard, amendments to the legislation were proposed, which would regulate the legal consequences of the lessee's unilateral refusal of the contract of hire in case of setting differentiated hiring tariffs. Attention has been drawn to the inadmissibility of establishing in hiring contracts involving natural persons the equivalent of the amount of the hiring fee in foreign currency, in connection with which relevant changes to the legislation have been proposed. It is noted that general approaches to the possibility of making payments both in cash and in non-cash forms are used for the hiring payments. However, attention has been drawn to the need to take into account in this case the limitations established by legislation regarding the maximum quantities of cash payments. The article also analyzes problematic issues related to the procedure for payment of hiring fees by the lessee, in connection with which it is pointed out the insufficiently effective regulation of this issue in the current legislation. Based on this, changes are proposed to the Rules of household services for the population, which will allow to more clearly regulate the procedure for the tenant to pay for the hiring of a good.

Key words: contract of hire, lessor, lessee, monetary obligation, hiring fee, tariff.

Актуальність теми дослідження. Договір прокату є одним із різновидів договору найму (оренди), якому притаманна низка особливостей, у тому числі в частині грошових зобов'язань за цим договором та їх виконання. Станом на сьогодні в Україні відносини прокату регулюються Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), Законом України «Про захист прав споживачів» та прийнятими на їх основі підзаконними нормативно-правовими актами. Проте стан правового регулювання зазначених відносин не є досконалим, що обумовлює необхідність у науковому аналізі основних проблемних питань та напрацюванні пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства у цій сфері. Особливо актуальним це є в умовах рекодифікації цивільного законодавства України.

Аналіз останніх досліджень. Проблематики виконання грошових зобов'язань, зокрема, у договорах прокату торкалися у своїх працях такі науковці, як Т. В. Боднар, І. Р. Калаур, М. П. Тиндик, Г. Б. Яновицька та ін.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі основних проблем правового регулювання виконання грошових зобов'язань у договорах прокату та формулюванні конкретних пропозицій щодо удосконалення законодавства України у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Грошові зобов'язання в договорі прокату виражаються, насамперед, у внесенні наймачем плати за користування предметом прокату. На

відміну від звичайного договору найму (оренди), для якого закон допускає можливість його укладення як з визначенням розміру плати, так і без такої (ч. 1 ст. 762 ЦК України [1]), для договору прокату, зважаючи на його споживчий характер і належність до договорів приєднання, плата за користування речю завжди визначається при укладенні договору на основі тарифів наймодавця. Особливістю тарифу у відносинах прокату є те, що він встановлюється наймодавцем і доводиться до відома наймача у порядку, визначеному законодавством.

Відповідно до п. п. 3.1., 3.2. Порядку надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку [2], при оформленні предметів прокату на термін до 30 діб наймач уносить оплату повністю за весь час користування предметом прокату відповідно до діючих тарифів. За прокат предметів, виданих на тривалий термін (понад місяць), оплата вноситься щомісяця: за перший місяць – при видачі предмета прокату, а за кожний наступний – не пізніше 7 днів після дня закінчення терміну платежу, зазначеного в договорі прокату (замовленні зобов'язанні). Оплата за користування окремими предметами прокату (музичні інструменти, швейні машини та інше) здійснюється в пунктах прокату у спеціально виділених приміщеннях за годинним тарифом.

Із наведених норм можна зробити висновок, що, за загальним правилом, у відносинах прокату тарифи вста-

новлюються за 1 добу користування річчю, а щодо окремих предметів прокату – за 1 годину (годинний тариф). Щодо можливості встановлення тарифів за інші, більш тривалі, одиниці часу, наприклад, місяць, то, з одного боку, в силу принципу свободи договору такий варіант теоретично можливий. Але, з іншого боку, зважаючи на особливості договору прокату як споживчого договору, який зазвичай передбачає надання речі в користування на відносно короткий період часу, встановлення тарифів за 1 місяць користування для цих відносин є малоприйнятним. У такому випадку поставатиме питання про розмір плати за неповний місяць користування річчю. При цьому існує імовірність недобросовісної поведінки з боку наймодавця, який, встановлюючи місячні тарифи за користування річчю буде передбачати в договорі прокату умову, що за неповний місяць володіння та (або) користування предметом прокату плата стягуватиметься як за повний місяць.

Існує практика, зокрема при прокаті транспортних засобів, встановлення наймодавцем диференційованих тарифів за користування одним і тим самим предметом прокату, залежно від строку прокату – чим більший строк, тим нижчий тариф за одну добу. Зазвичай, наймодавці встановлюють найвищий добовий тариф за 1–3 доби, дещо нижчий тариф – за 4–8 діб і т. д. Найнижчі тарифи, як правило, передбачаються при прокаті строком місяць і більше. Така практика, в цілому, не суперечить законодавству. Проте на рівні закону не врегульовано питання про те, який тариф підлягає застосуванню у випадку, коли наймач реалізує своє право на відмову від договору прокату. Передбачено лише, що плата за прокат речі, що сплачена наймачем за весь строк договору, зменшується відповідно до тривалості фактичного володіння та/або користування річчю (ч. 2 ст. 790 ЦК України).

Є норма, передбачена абз. 2 п. 3.2. Порядку надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку, згідно з якою, якщо предмет прокату повертається раніше обумовленого договором прокату (замовленням-зобов'язанням) терміну, з наймачем проводиться перерахунок за фактичний термін прокату за тарифами, згідно з якими була проведена оплата при оформленні замовлення.

Але, по-перше, ця норма має обмежену сферу застосування, оскільки Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку не поширюється на прокат дорожніх транспортних засобів (п. 5.3. Порядку). По-друге, дана норма є дещо застарілою, оскільки не враховує сучасної практики прокату, де, як вже говорилось, практикується встановлення диференційованих тарифів залежно від строку прокату.

Наприклад, наймач уклав договір прокату автомобіля строком на 30 днів, сплативши плату за прокат, розраховану на основі тарифу, який встановлений для прокату строком на 30 і більше днів, тобто за найнижчим тарифом. Зі спливом 25 днів наймач вирішив відмовитися від договору прокату. В даному випадку він, відповідно до законодавства, має сплачувати лише за час фактичного володіння та (або) користування предметом прокату, тобто у змодельованій ситуації – за 25 днів. Проте постає питання, за яким тарифом має обчислюватися розмір плати за цих 25 днів. Вважаємо, що в даному випадку потрібно застосовувати тариф, який відповідає строку фактичного користування автомобілем. Інше вирішення ситуації створювало би можливість для зловживання з боку наймача, який з метою застосування найнижчого добового тарифу укладав би договір прокату на тривалий час, наперед знаючи, що автомобіль йому потрібен на значно менший період часу і що він зможе у потрібний час достроково відмовитися від договору.

Ще одна особливість договору прокату стосується форми плати за прокат речі. Якщо за звичайним догово-

ром найму (оренди) допускається як грошова, так і інша, зокрема натуральна, форма плати за користування майном, то щодо договору прокату плата може мати лише грошову форму. З цього приводу в літературі слушно зазначається, що виходячи із своєї економічної сутності, тариф може встановлюватися виключно у грошовому вираженні, оскільки він є вартістю користування транспортним засобом за певну облікову одиницю (часу або відстані). Ще одним аргументом на користь грошової форми плати за прокат є те, що забезпечити однаковість умов договору прокату, як публічного договору, для всіх споживачів, у частині форми оплати, можна лише за допомогою її встановлення у грошовому вираженні, з огляду на економічну сутність грошей, як єдиного та загального еквіваленту вартості будь-якого товару [3, с. 244].

Отже, плата за договором прокату може існувати лише в грошовій формі. Тому договір прокату завжди передбачає виникнення грошового зобов'язання наймача щодо оплати за користування предметом прокату.

Щодо валюти виконання грошового зобов'язання за договором прокату, то спеціальне законодавство не містить норм, які би регулювали це питання. Загальні норми ст. ст. 524, 533 ЦК України, передбачають, що грошове зобов'язання виконується в національній грошовій одиниці – гривні, з можливістю визначення еквіваленту в іноземній валюті. На практиці непоодинокими є випадки, коли суб'єкти, які здійснюють надання речей напрокат, одночасно встановлюють тарифи в гривні та в іноземній валюті – зазвичай у доларах США. При цьому в договорі прокату закріплюється умова, що всі платежі за цим договором здійснюються в гривні відповідно до курсу долара США. Так само часто трапляється і визначення розмірів штрафних санкцій, сум відшкодування шкоди тощо або в грошовому еквіваленті в іноземній валюті, або навіть безпосередньо в іноземній валюті. Вважаємо таку практику у відносинах прокату за участю фізичної особи неприпустимою. Адже йдеться про споживчий договір, який укладається наймачем-фізичною особою для задоволення своїх особистих, побутових, сімейних тощо потреб. До прикладу, у відносинах фінансового лізингу закон містить пряму заборону встановлення в договорі фінансового лізингу за участю лізингодержувача-фізичної особи еквіваленту грошового зобов'язання в іноземній валюті (ч. 4 ст. 14 ЗУ «Про фінансовий лізинг» [4]), така умова в разі її включення в договір є нікчемною (ч. 10 ст. 14 ЗУ «Про фінансовий лізинг»). Вважаємо, що до відносин прокату має бути застосовано такий самий підхід до вирішення питання встановлення еквіваленту грошового зобов'язання в іноземній валюті, що і для фінансового лізингу. Валютні ризики в договорах прокату за участю наймача-фізичної особи має нести наймодавець.

Щодо форм розрахунків при внесенні плати за прокат, то, відповідно до п. 18 Правил побутового обслуговування населення [5], розрахунки за надані побутові послуги здійснюються в готівковій та/або в безготівковій формі відповідно до законодавства. Споживачу в обов'язковому порядку видається розрахунковий документ, що підтверджує факт надання побутової послуги.

Тобто в цілому, для розрахунків за прокат речі застосовуються загальні підходи щодо можливості їх здійснення як у готівковій, так і в безготівковій формах. Зазвичай умовами договорів прокату наймачу надається можливість за своїм вибором сплачувати плату за прокат в готівковій чи безготівковій формі. Єдине, що в даному випадку потрібно враховувати закріплені законодавством обмеження щодо готівкових розрахунків. Відповідно до п. п. 6, 7 Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [6], суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами:

1) між собою – у розмірі до 10 000 (десяти тисяч) гривень включно;

2) з фізичними особами – у розмірі до 50 000 (п'ятдесяти тисяч) гривень включно.

Відповідно, можливість застосування готівкової форми розрахунків за договором прокату залежить від того, хто виступає наймачем. Якщо, наприклад, наймачем є фізична особа, то гранична сума, яка може бути сплачена готівкою за прокат речі, становить 50 000 грн. Це потрібно враховувати на практиці, оскільки, наприклад, добовий тариф за прокат автомобіля преміум-класу може сягати 37 000 грн, а тому при прокаті такого автомобіля на 2–3 дні сума оплати за прокат перевищуватиме граничний розмір готівкових розрахунків для фізичних осіб, встановлений законодавством.

Стосовно строків і порядку розрахунків за прокат речі у ЦК України відповідні спеціальні норми не передбачені. Згідно із загальною нормою ч. 5 ст. 762 ЦК України, презюмується внесення плати за найм (оренду) щомісячно, якщо інше не передбачено договором.

Згідно із п. 6 Типового положення про пункти прокату технічних та інших засобів реабілітації [7], оплата за користування засобом реабілітації здійснюється наймачем відповідно до вимог законодавства України та умов договору.

У Правилах побутового обслуговування населення питання про строки і порядок внесення плати за прокат окремо не врегульовано.

Проте відповідні норми містяться у п. 3.1. Порядку надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку, відповідно до якого, при оформленні предметів прокату на термін до 30 днів наймач уносить оплату повністю за весь час користування предметом прокату відповідно до діючих тарифів. За прокат предметів, виданих на тривалий термін (понад місяць), оплата вноситься щомісяця: за перший місяць – при видачі предмета прокату, а за кожний наступний – не пізніше 7 днів після дня закінчення терміну платежу, зазначеного в договорі прокату (замовленні-зобов'язанні).

Як зазначає І. Р. Калаур, платежі за договором прокату можуть вноситися як періодично, так і одноразово, що має бути обумовлено між контрагентами [8, с. 197].

Розглядаючи це питання стосовно прокату транспортних засобів, М. П. Тиндик зазначає, що порядок та строки оплати користування переданого в прокат транспортного засобу визначаються у договорі. Як правило це відбувається на умовах внесення передоплати. Надаючи оцінку п. 3.1. Порядку надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку, науковець зауважує, що не зважаючи на те, що згадана норма Порядку має імперативний характер, та розповсюджується із усіх транспортних засобів лише на прокат водних, вважаємо, що навіть для прокату цього виду транспорту сторони можуть у договорі встановити і інший порядок та строки внесення плати за прокат [9, с. 99–100].

У цьому відношенні зазначимо, що визначення строків і порядку внесення наймачем плати за прокат речі визначаються умовами договору прокату відповідно до принципу свободи договору. Проте, як слушно зауважував В. В. Луць, свобода договору не є безмежною: вона існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності і справедливості [10, с. 38]. Власне, сказане стосується у тому числі споживчих договорів, в основі яких, за словами Г. Б. Яновицької, лежить концепція захисту слабкої сторони в договорі [11, с. 163]. У зв'язку з цим у ст. 627 ЦК України, яка присвячена свободі договору, у ч. 2 міститься спеціальне правило, що в договорах за участю фізичної особи – споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів.

Імперативність наведеної норми ЦК України вказує на обов'язковість урахування норм ЗУ «Про захист прав споживачів» та інших актів законодавства у цій сфері, при укладенні і виконанні договорів за участю споживача – фізичної особи та, як наслідок, неприпустимість включення до споживчого договору умов, які би погіршували правове становище споживача. Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку за своєю суттю є нормативно-правовим актом у сфері захисту прав споживачів, і його норми є обов'язковими для сторін при укладенні договорів прокату до тієї міри, до якої відповідна умова договору не погіршуватиме становище наймача як споживача як слабшої сторони порівняно зі становищем, яке передбачено цим Порядком. Норма п. 3.1. Порядку передбачає, що плата за прокат речі строком до 30 днів сплачується наймачем наперед при укладенні договору. Водночас, цілком допустимою з позиції приписів ст.ст. 3, 6, 627 ЦК України буде умова договору прокату, за якою плата за прокат речі (або її частина) буде вноситися наймачем після закінчення строку договору при поверненні речі. Така умова не погіршуватиме становища наймача, а навпаки, ставитиме його у більш вигідне становище, порівняно із тим, яке передбачено законодавством. Але, наприклад, умова договору прокату, який укладається строком на 45 днів, про те, що наймач зобов'язаний повністю сплатити плату за прокат за весь строк прокату, буде погіршувати становище наймача порівняно з тим, яке передбачене законодавством. Адже, згідно із п. 3.1. Порядку надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку, у змодельованій ситуації наймач при укладенні договору мав би сплатити плату за перший місяць користування річчю, а за решта часу – наступного місяця протягом 7 календарних днів. Тобто суть правила, передбаченого п. 3.1. Порядку у тому, що наймач може бути зобов'язаний сплатити наперед плату за прокат не більше, як за один місяць.

Прийняті у 2023 році Правила побутового обслуговування населення передбачили низку положень щодо прокату, взявши за основу окремі норми, що містяться у Порядку надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку. Але у Правилах побутового обслуговування населення практично відсутні норми, які би регулювали саме порядок внесення плати за прокат. І це вважаємо суттєвою прогалиною цього нормативно-правового акта, що створює передумови для недобросовісної практики з боку суб'єктів господарювання – наймодарювачів, особливо щодо прокату дорожніх транспортних засобів, на які, як вже наголошувалося вище, Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку не поширюється. Цим і користуються суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність із надання напрокат автомобілів, передбачаючи умовами договорів прокату обов'язок наймача внести наперед плату за весь час користування автомобілем, навіть якщо він більший одного місяця.

Висновки і пропозиції. Особливістю договору прокату як різновиду договору найму (оренди) в частині обов'язку наймача із внесення плати за користування річчю є виключно грошовий характер такої плати. З метою захисту інтересів наймача-фізичної особи як слабшої сторони у відносинах прокату у випадку коливання курсу гривні щодо іноземних валют у законодавстві доцільно закріпити норму, яка би унеможливила встановлення грошового еквіваленту розміру плати за прокат речі в іноземній валюті. Враховуючи це, пропонуємо ст. 789 ЦК України доповнити новими частинами 2 і 3 такого змісту:

«2. Плата за прокат речі вноситься у грошовій формі.

3. Умова договору прокату за участю наймача-фізичної особи, якою встановлюється грошовий еквівалент розміру плати за прокат речі в іноземній валюті, є нікчемною».

Враховуючи існуючу практику встановлення диференційованих тарифів за прокат залежно від строку прокату, в законодавстві доцільно врегулювати наслідки односторонньої відмови наймача від договору прокату стосовно таких випадків. Для цього ст. 790 ЦК України пропонуємо доповнити ч. 3 такого змісту:

«3. Якщо тарифи за прокат речі встановлено залежно від строку володіння та (або) користування річчю, у разі відмови наймача від договору розрахунки між сторонами проводяться на основі тарифу, який відповідає строку фактичного володіння та/або користування річчю».

З метою більш чіткого регулювання порядку і внесення наймачем плати за прокат речі пропонуємо п. 29 Правил

побутового обслуговування населення доповнити новим абзацом такого змісту:

«Плата за прокат речі строком до 30 днів включно вноситься наймачем при отриманні предмету прокату повністю за весь час користування ним відповідно до діючих тарифів наймодавця. Якщо строк прокату більший одного місяця, плата за прокат вноситься щомісяця: за перший місяць – при отриманні предмета прокату, а за кожний наступний місяць – не пізніше 7 днів після закінчення відповідного місяця. Договором прокату може бути передбачено внесення плати за прокат повністю або частково після закінчення строку прокату при поверненні предмета прокату наймодавцеві».

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про затвердження Порядку надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку: наказ Укрсоюзсервісу від 16 грудня 1999 року № 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0025-00#Text>
3. Тиндик М. П. Плата за прокат як істотна умова договору прокату транспортного засобу. Право та інноваційне суспільство. 2021. № 2 (17). С. 240–247.
4. Про фінансовий лізинг: Закон України від 04 лютого 2021 року № 1201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>
5. Про затвердження Правил побутового обслуговування населення: постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 2023 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2023-%D0%BF#Text>
6. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: постанова Правління Національного банку України від 29 грудня 2017 року № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text>
7. Про затвердження Типового положення про пункти прокату технічних та інших засобів реабілітації: наказ Міністерства соціальної політики України від 28 вересня 2015 року № 964. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1262-15#Text>
8. Калаур І. Р. Договірні зобов'язання з передання майна в користування: проблеми теорії і практики: монографія. 2-ге вид., доп. Тернопіль: Підручники і посібники, 2015. 480 с.
9. Тиндик М. П. Договір прокату транспортного засобу за цивільним законодавством України: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Харків: НЮУ ім. Я. Мудрого, 2023. 234 с.
10. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності: навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
11. Яновицька Г. Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні: монографія. Львів: Видавництво «Растр-7», 2018. 400 с.